

Oroszországi útijegyzetek

Várj reá, s ő megjön

HÁY János
Dzsigirdilen. A szív
gyönyörűsége
Pesti Szalon, 1996

Xanadu. Föld, víz,
levegő
Palatinus, 1999

A Gézagerek
Új Palatinus, 2005

A bogósgyümölcs-
kertész fia
Új Palatinus, 2005

Házasságon innen
és túl
Új Palatinus, 2007

A gyerek
Új Palatinus, 2007

Meleg kilincs
Új Palatinus, 2008

Egymáshoz tartozók
Új Palatinus, 2009

Egy szerelmesvers
története
Palatinus, 2010

Háyland
Palatinus, 2011

Mélygarázs
Európa Kiadó, 2013

Napra jutni
Európa, 2014

„Szilveszter”
(beszélgetés
Keresztury
Tiborral)
„A diskurzus a mű
és a világ között van
(nem a mű és
Derrida között)”
Magyar Lettre
Internationale, 43

„Indian Time and my
Father”
Magyar Lettre
Internationale, 73

„Small step for
a man, giant step
for me. Amerikai
útinapló”
Magyar Lettre
Internationale, 82

„Európa über alles”
Magyar Lettre
Internationale, 86

Állunk a határnál. Csap. Mit csinálnak, kérdeztem, mikor először voltam. Kereket cserélnek a vonaton. Megemelik a kocsikat, s a szélesebb vágány-nak megfelelő kerekeket teszik fel. Védelmi okokból. Nehogy az ellenséges nyugati hatalmak lerohanják ezt a hatalmas térséget, s netán kerékcseré nélkül problémamentesen szállítsák az utánpótlást, hogy majd Moszkva alatt is olyan kikerekedett jóllakott arccal ostromolják a várost, mintha édesanyjuk etette volna őket a támadás ideje alatt. Nem rongyolódna le, mint Napóleon vagy Hitler katonái. Tudtam, hová megyek. Abba az országba, ahol hiába ismerem a nyelvet, minden másképp működik, mint Európa boldogabb felén. Abba az országba, ahol a keresztény spiritualitás a legmélyebben megőrződött, ahol a politikai vitákat kivégzéssel döntenek el, ahol az ember- és népiértés évtizedeken keresztül bevett gyakorlat volt. Abba az országba, ahonnan a leg-sikeresebben száműzték a színeket.

Mentünk bele a szürkébe, hiába a tudás, aki nem járt itt, nem tudja elképzelni, hogy a világ lehet ennyire szürke. Mintha cementporral behintették volna a tájat, ahogyan az anyák porcukorral a süteményeket. **Lemberg, pihe-nő.** Be a belvárosba, első pillantásra érzi az utazó, hogy Galícia fővárosának monarchiabeli nevét jobb nem használni. Ez valaha Lemberg volt, s most minden ízében Lvov. Lerobbant középkori házak, örmény és zsidó emlékművek, bedeszkázott templomok, üres boltok. Mintha semmi nem történt volna itt 1917-től, csak a folyamatos rombolódás, mintha arra játszana a lakosság, hogy addig használja, amíg össze nem omlik. Eszem valamit, undorító kifőzde, borscs. Alumínium-kanál, nyomorult emberek, arra várnak, hogy meghagyom. Ahogyan később a peregyelkinői alkotóházban az asztalnál velem szemben ülő szovjet író. Melegítőben van, már megette. Miért ül ott? Nem szól semmit. Abbahagyom az evést, befejezted, kérdezi. Igen. Maga elé húzza a tányérom, és vadul falja a maradékot. Nem, a lengbergi főtér kifőzdéjében nem hagyok, éhes vagyok, és vidéken nőtem fel, nem szarom össze magam egy kis baktérium-flórától. Megtörölöm a szám, kilépek, vissza a pályaudvarra, aztán a kerékcserés vonattal tovább, át az ipari létesítményekkel tarkított tájon. Az újkori gyárpar emlékei, kémények okádják a sűrű fekete füstöt. **Odessza volt a célállomás.** Ulica Scepkina, kollégium, részképzésre érkeztem más egyetemistákkal és főiskolásokkal. A kollégium olyan, mintha a szürke tájból falakkal elrekesztettek volna egy darabot. Büdös és elhasznált, koszos szobák, koszos vécék és zuhanyzók. Az ember nem tudja eldönteni, hogy akkor kap fertőzést, ha lezuhanyzik, vagy akkor, ha most pár hónapig hanyagolja a tisztálkodást.

Megérkeztünk, mindenki lerogy az ágyára, alkoholmaradékok után kutat a táskájában. Én látni akarom a tengert. Minek, mondja egyik útitársam. Holnap is ott lesz. Elindulok. Ismerem ezeket az utcákat, olvastam itt játszódó elbeszéléseket, mondjuk Babeltől, Odesszai történetek. Elérem a Primorszkaját, aztán a tengerhez vezető lépcsőt. Ezt mindenki ismeri, itt gurult le Eizenstein filmjében a babakocsi. Ott van a tenger, fáradt vagyok, nem süt a nap, nem tud áthatolni a füstön, a látvány nem hasonlít Ajvazovszkij, a tengerfestő képeire. Olyan, mintha a vizet is bekeverték volna cementtel. A kollégiumba vissza, útközben vodkázósságra váró emberek, általában öt kell egy üveghez, hogy deciosztásban rögtön elfogyjon. Később Jurijt látom majd azon a lépcsőn ülni, ami mellett elhaladok. Mit csinálsz, kérdezem, nem szól semmit. Aztán, hogy semmit, nem csinálók és nem is akarok csinálni semmit. Tele van jurijokkal a város: a nemszelekvő ember. Farmernadrágot adok el, elektromos gitárt veszek az árából, hazafelé megbánom az üzletet, piszok nehéz, nem olyan túlfinomított hangszer, mint a gibson vagy a fender, ez olyan, mintha a traktorgyár melléküzemében készült volna. A koleszban semmit nem lehet kint hagyni a fürdőben, mert azonnal ellopják. Az orosz lányok vadásznak a magyar lányok bugyijaira. A víz fertőzött, ha megiszod, fosol tőle, s ha részegen elfelejted, akkor úgy jársz, ahogyan az egyik részképzéses. Azt

mondja, kell, rohan az ajtó felé, és ott szarja össze magát ajtónyitás közben a szobában. Átázik a nadrágja a barna létől.

Füstölt hal, vodka, házi, valahonnan a nagyszülőktől, betoneros. Elhasznált kazettákról Viszockij énekel, nem értem a szövegét. Ők sem. Félreértik, ahogyan mindent félreértettünk akkor. A dalszövegek, a másfajta világokról szóló hírek, mind csak keretek voltak, amit mindenki a saját képzeletével töltött meg. Viszockij élete is egy keret. Egy élettények (születés, halál, házasság, színház) keretei közé írt legenda. Mindenki keresi azokat az embereket, akik képesek ezzel a rendszerrel szemben is élni, s ha élni nem, akkor hősi halált halni. Ezek a legendák tartják az erőt bennük, hogy éljenek.

Ülök a vonaton, hálókocsi, kereket cserélnek, útlevél-ellenőrzés. Nyolcvannyolc van, gorbacsovi korszak, a birodalom elherdálásának és az alkoholtilalomnak a korszaka. Az átalakítás és a szabadság korszaka, amikor már nem járt feltétlenül börtön azért, ha nem léptél egyszerre. Este van, elindul a vonat. Lefekszünk, én fölül, alattam ukránok vagy lengyelek, vagy oroszok, négyen összegyűlnek, túlsúlyos férfiak, hatalmas köteg pénzeket szednek elő, suttogva beszélgetnek, azt hiszik, alszom. Nem merek megmozdulni, nehogy azt higgyék, mégsem. Pisilnem kell, ott gubbasztok a felső ágyon összeszorított combokkal, félek tőlük, ott gubbasztok, míg eljön a reggel.

Leningrád a végcél. Továbbképzés orosz tanároknak, a szomszédos fülkékben vidéki orosz tanárnők vannak. Rosszul tudnak oroszul, és alig vagy egyáltalán nem tudnak idegen környezetben tájékozódni. Tele vannak rettenettel, hiába olvassák az orosz betűket, hiába értik a szavak jelentését, nem tudják, hogyan működik ez az ő életterükhöz képest teljesen más világ. Ráadásul hosszas vita előzte meg ezt az utat, az otthonmaradt férfi meggyanúsította őket, hogy valami férfiügy van, vagy ha még nincs, lesz a dologban. Mi másról szólna már egy ilyen út. Traktorista a térszében. Lehet, hogy nincs diplomája, de nem hülye, azt azért senki ne nyomja le a torkán, hogy ez a nyelvtanulásról szól. Eddig is elég volt az a tudás, ami volt, minek bővíteni, **senkit nem érdekel az orosz,** senki nem akarja megtanulni, teljesen felesleges a tanárnak tudnia, pláne új módszerekkel előhozakodnia. Itt csak egy módszer tudna segíteni, ha valahogy a relativitás elméletét érvényesíteni lehetne az órákon, és tíz perc alatt eltelne negyvenöt. De végül, mikor az asszony beígérte, hogy hoz barkácsgépet, azt, amit a szovjet katonáktól is lehetett venni valamikor, na, akkor megennyhültek, nem azért, mert lesz ez a praktikus furnifarangni, gyalulni tudó gép, hanem mert arra gondoltak, olyan nővel senki nem mer kikezdeni, aki ilyen bazinához eszöközt akar hazavinni a férjének. Ezek a nehezen elengedett nők tanácsalanul álldogáltak a peronon, aztán a leningrádi pályaudvaron, később a kolesz előtt, mint egy eltévedt törzs, aminek a képviselői most járnak először városban. Köztük szorongok én is egyedüli, nálunknál legalább tíz évvel fiatalabb férfiként. Legyőzöm, mondom magamnak, nem az időt, amit az útitársaim akartak legyőzni, valójában már az első napon arra az utolsóóra vártak, amikor felszuszakolják a vonatra a bőröndöket meg a barkácsgépet. Nem, én a szorongásaimat akartam leküzdeni, **hogy belevethessem magam a nem hivatalos kulturális világ működésébe,** a titkos vagy félig titkos alternatív művészeti mozgásba. Volt egy ismerősöm, aki ott élt, s mondta, hogy tud egy csatornát.

Már az első nap nem a koleszban aludtam. Hatalmas 19. századi bérház, sok orosz egy óriási lakásban. Nem értem, miről beszélnek, talán a húsvétot ünnepeljük, nincs elég ital. Csak szállodákban lehetett venni, méregdrágán. Mesélték, hogy lehet főzni madzagból, meg ki lehet olvasztani valami alkoholt a gramofonlemezekből, s hogy a régen filléres vastag lemezek, amin mondjuk Saljapin énekel valami klasszikust, na, azok aranyáron kelnek el, és nem a Saljapin miatt, s pláne nem a klasszikus dallamok miatt. Megpróbáltam elképzelni a lemezleparlót, hogy egy üstbe tördeled bele a lemezeket, ott felolvasztod,

kacsaringós csöveken át megy a pára, s a túloldalon egy vékony csőrön át kicsöpög a tiszta szesz. Álmos vagy, kérdezi a házigazda. Ja, mondom, két napja úton vagyok. Mutatott egy ágyat. Többen elmennek, lefekszem. Még nem aludtam, hallottam, hogy a gáznál matat, kanálban forrósított fel valamit, aztán tűzbe tartotta a tüt, felszippantotta, és benyomta magának. Azt hiszem, gondoltam, ez tényleg az alternatív világ kapuja. Éjszaka, már megint ez a pisilés, persze, mert nincs fűtés és kurva hideg van. Felismerem magam körül Raszkolnyikov hónapos szobáját. Ki akarok menni, a végé a körfolyosó végén van, undorító, mint egy lezuillott vasútállomáson. Lopakodok kifelé. Az előszobában egy hatalmas kutya, akkor ugrik be, hogy tegnap is volt, és mondták, hogy szelíd, nem kell tőle félni, de én félttem tőle, s a kutya megérzi a félelmet. Morog és megremegteti a szájszéleit, elővillannak a fogak. Megpróbálok elcsúszni mellette. Nem engedi. Tovább morog, olyan halkán, hogy bennem félelmet keltsen, de ne ébressze fel a házigazdát. Visszahőkölök, befekszem újra az ágyba. Ez így fog menni, gondoltam, hogy nem tudok soha pisilni, s érzem, hogy a félelem miatt, s mert nem lehet elmenni, még jobban kell. Reggel nevettek rajtam, mikor mondtam, hogy a kutya miatt mi volt.

Hamarosan továbbmentem ezen a kapun, s belekeveredtem az akkor még egy közegbe járó alternatív művészek seregébe. Voltak mélyen hívők, akik a pravoszlávia otthonosságát hirdették, hogy amennyiben ezt elveszíti a világ, nem marad semmi, helyesebben bármi lehet, s a bármi nem más, mint a semmi, a mélységes üresség, az elértéktelenedett ember. Voltak hivatalosan nyilvántartott zsidók, akik szívük szerint már régen elhúztak volna innen, de az istennek sem sikerült útlevelet kapniuk. Kívülről-belülről ismerték az orosz irodalmat, s a világirodalmat is, különösen a németet. Tudod, mit jelent itt zsidónak lenni, kérdezték egyszer egy esti összejövetelen. Furcsa volt, csak zsidók voltak és én. Fiatal költők és műfordítók. Mit, kérdeztem, mert itt zsidó vagy nem zsidó valaki, azt gondoltam, egykutya. Elővette a személyi igazolványát, kinyitotta és elémdobta, láttam a neve alatt: jevrej. Zsidó. Megértettem. Ott voltak az avantgárdok, akik közül többen kerül-fordul kiutazhattak Nyugatra, az egyik épp előző nap jött meg, hosszú tömbökbe formázott szabadverseket írt, amelyekben általában nyelvfilozófiai problémákat vetett fel, minimum azt, hogy a nyelv kifejezheti-e azt, amiről írni akar, ha tényleg akarna valamiről írni, nem a nyelvről, ami amúgy sem tudja kifejezni azt, amiről írni akar, ha akarna valamiről írni. Nem véletlen, hisz az amerikai New Poetry School csapatához tartozik. Jóbarátja Laurie Anderson, mondta, s mikor hitelenkedtem, megmutatta a fotókat, ahol egy gardenpartyn ott vannak együtt

valahol Brooklynban. Tehetséges és tehetségtelen alkotók serege, egy-egy rock-zenész, aki kibukott a Zeneakadémiáról, s most fura artrock számokat ír. Semminek nincs értelme, magyarázza, a komolyzene a múlté, csak a gitárok csépelésének van értelme, meg mindenféle hordók és ládák ütlegelésének a színpadon. A Bibigun klubban ezek mind összegyűltek, s ha kellett, mindenféle eseményekre együtt mentek el. Megemlékeztek Gumiljov haláláról például, akit a vörösök lőttek le. Egy olyan költői irányzat alapítója volt (akmeizmus), ami a szimbolizmus érzelmi elragadtatottságával szemben a klasszikára, és váteszi költő-szerep helyett a költőre mint iparosra épített. De hiábavaló volt minden törekvés arányra, harmóniára és világos költői beszédre, az ifjú Gumiljov (öreg persze soha nem volt) mégis versei alapján beleszeretett egy Cherubina de Gabriak nevű bárónőbe. Az első blikkre is kitalált név nem volt neki gyanús, holott egy mozgáskorlátozott tanárnő írta a verseket. Éjszaka volt egy romos épületben, ahol valaha lakott Ahmatovával, a feleségével. Verseket szavaltak, ahogyan az oroszok szavalnak, hogy inkább éneklük a verssorokat, mit sem számít a tartalom, a dallam mindent felülír. Ezek a hivatalos művészeti te-repen nem, a titkosszolgálatnál viszont számontartott alkotók szegényes lakásokban laktak, rossz ételeket ettek, de egy pillanatig sem veszítették el a birodalmi öntudatukat. Hozzám képest ők valakik voltak, mert én a provinciáról jöttem, én egy vagyok azok közül a kislepek közül, amelyek körülveszik a birodalmat, fura nyelvet beszélek, amit alig valahányan, az én kultúráim nagyjai nincsenek benne a világkultúra tankönyveiben, s persze politikailag sem sokat számít a világban való jelenlétünk. Bemutatom, mondta az egyik fickó a másiknak, János Háy, magyar költő, jól ismeri az orosz irodalmat, különösen Mandelstamot. Ez volt az egyedüli értékmérő, hogy ismerem azt, amiben ők élnek.

A diktatúrák alternatív világáról úgy gondolkodunk, hogy az épp az ellentettje a diktatúra szerkezetének, holott nem. A nemhivatalos kultúra épp úgy legyártja a maga pápáit, végrehajtólegényeit, hercegeit és grófjait, ajtónállóit és ítélőszékeit. Én kívülálló voltam, a rendtartás könnyen átlátható volt. Arra gondoltam, épp ez van otthon is, csak ahhoz túl közel vagyok, épp ez a hatalmi építmény, s hogy nincs olyan, hogy szabad művészet. Aki szabad, az kívül van ezen a társadalmon, s a kirekesztettség szorongatja. S hogy aki kintreked, az vajon azért reked kint, mert nem akar belépni, félti a művészi integritását, vagy alkatilag képtelen, hogy az autentikus alkotókat tulajdonképpen az anti-szociális alkatuk menti meg a korrupciótól.

Megyek haza, este van, a Néva felől jövők a Nyevszkijen, irodalmi séta, gondolhatná a gyanútlan idegen, ha nem volna kosz és bűz és omladozó

„A nyaralás fogságában”
Magyar Lettre
Internationale, 88

„A szabadság teste.
(Lengyelországról)”
Magyar Lettre
Internationale, 91

„A múlt olyan, hogy
nem lehet köpni rá”
„Nehéz nélküle(m)
elképzelni a világot
(Petri Györgyről)”
Magyar Lettre
Internationale, 92

„Orosz tél, magyar
nyár, prágai tavasz”
Magyar Lettre
Internationale, 94

házak. Tömeg hömpölyög, jobbról, nem, jobbra a Kazanszkij szobor van, az említett időben épp az ateizmus múzeuma, itt őrzik az egyház gaztetteinek dokumentumait, valamint az összes bizonyítékot arra, hogy miért nem létezik isten. Nem, balról tűnik fel a tömeg, a Krisztus vére templomból (Hram Szpasa na Krovi) jönnek, ömlenek végláthatatlan sorokban. Krisztus feltámadt, mondják nekem is sokan, a szemük, azok a sötétben is kéken világító szemek átszellemülten csillognak. A keresztény vallások közül nekem az ortodox áll a legközelebb istenhez, ott a legmakulátlanabb a spiritualitás jelenléte. Mindig is lenyűgözött ez a mély és egyértelmű hit, a pravoszláv liturgia, a liturgikus énekek, az ikonok. Krisztus feltámadt, jönnek egyre többen, mind mákonyos tekintettel, bárgyú mosollyal az arcukon, én meg zsugorodok össze, valami mély félelem ránt össze, legszívesebben varázsköpenyt vennék és eltűnnék erről a helyszínről. A szemek villognak körülöttem. Idegen vagyok.

Az ember akkortájt úgy élt, hogy örült, ha egyszer életében eljutott valahová, ha Firenze, akkor minden útbaozó középkori várost átpásztázott alaposan, mert legalább egy oltárkép volt ott, amiért érdemes megállni, ha Firenze, akkor naponta akár három múzeum is. Mindent felszedni, rakározni, hogy majd otthon, amikor épp hervadozni kezdünk az impulzushiánytól, a szürke semmilyenségtől, akkor majd előkapunk egy emlékképet, s rögvést felvidulunk. Olyanok voltunk, mint a tevék, azt hittük, hatalmas sivatagon kell átcipelni magunkat és a terheinket, s ha nincs megfelelő mennyiségű emlékanyaggal feltöltve a púpunk, valahol a kietlenség közepén összezsukunk. Senki sem mert volna úgy tenni, hogy na, ebben a híres városban, mondjuk Párizsban, azt a híres múzeumot, mondjuk a Louvre-t nem nézem meg, vagy a British Museumot, Londonban, kit érdekel a Rosetti-kő vagy a Parthenón frízei. Majd legközelebb. De senki nem hitt abban, hogy lesz legközelebb. És néha mégiscsak lett. Egy év sem telt el, egy delegáció tagjaként érkeztem vissza a Birodalomba. Fiatal írók küldöttsége, gyelegácija. Négyen voltunk, egy nő és egy besúgó, ez valami kor-norma volt. Először ültem repülőn. Előtte éjszaka nem tudtam aludni, hánytam a repülőtéren. Amikor a gép felrántotta testét a kifutóról, remegett mindenem, de fent olyan volt, mintha egy nekünk teremtett járaton siklanánk, alattunk a felhőréteg, olyan vonzó puha paplan, hogy el sem lehet hinni, hogy képes lenne egy repülő átesni rajta. Biztos, ha gond van, arra ráhuppan, gondoltam, és ott rúgódik, amíg meg nem szerelik, vagy meg nem jön a mentőcsapat. Biznisz klásson volt helyünk, az még az az időszak volt, amikor egy író azon a szinten volt kezelve, mint egy bankár, némelykor még fölötte is. Ezt ma már elképzelni sem lehet, manapság egy író örül, ha economy classon helyet kap egy fapados járaton. Bár akkor még a szerényebb jegyért is fenséges lakoma járt cserébe. Dözsölni a föld felett pár ezer méterre, ez, mondhatnám, felemelő. Viszki? Da. Vodka? Da. Bjeloje vino, csornoje? Béloje pazsálujszta. Így értünk az orosz fővárosba, kicsit szédelegve az alkoholtól és a magasságtól. A Seremetyevón, sárga palástba burkolózott krisnások, táncoltak, áldották Krisna herceget, csilingeltek a kis hangszereikkel. Háre Krisna. Ez már az olvadás időszaka, már ezeken a ruhákon is látszott, hogy **megrepedt Oroszország szürke betonköpönye, s a repedéseken beszöktek a színek.** Ám ahogy kiléptünk, rögvést láttuk, még elég kicsik azok a rések, az autópark, akár sok éve, egy Volga várt ránk, Írószövetségi autó, bemegyünk oda, amit mindenki ismer a Mester és Margaritából, Tömégír. Fogadnak a hivatalos vezetők, nagyon orosznak kinéző írók. A nagyon orosznak kinéző írók inkább hasonlítotak egy szakszervezeti bizalmihoz, mint egy nyugati íróhoz. Rosszul szabott öltönyben voltak, és volt valami kitűzőjük, talán, hogy kiváló irodalmi dolgozók. A Rosszijában szállásolnak el. Úgy élünk, mint Miszter Blejk, az angol turista egy ismert orosz nyelvkönyvben. A folyosón gyezsurnaja, elvileg, hogy segítsen, ha gondunk van, persze mindenki tudta, ezek afféle börtönőrök, akik megfigyelnek mindent, és jelentéseket küldenek, morózusak és rosszindulatúak. A szocializmus sajátossága volt, hogy a legkisebb hatalommal rendelkező embernek is ki volt szolgáltatva a lakosság. Mintha az állami szintű hatalomgyakorlás módszerei visszatükrözödtek volna ezekben a gyezsurnajákban és portásokban és egyszerű utcai rendőrökben. Másnap találkozó a nagy honvédő háború hőseivel. Hat öreg orosz férfi, tele az egyenruhájuk kitűtetéssel. Mindannyian a Szovjetunió hősei. Ők azok, akik megúszták, akik túlélték Berlin ostromát, akiket a háború utáni megtorlások során sem végeztek ki. Beszélnek valamiről, nem értjük, a tatár költő, aki a kísérlőnk volt, fordít. Nincs értelme hallgatni őket. Visszaszállunk a hivatali Volgába. A sofőr ráhajt a széles sugárútra, nincsenek sokan, egy másik Volga élénk akar vágni. A sofőr arca megfeszül, melléhajt és ahogyan az amerikai filmekben, oldalról nekimegy az autónak,

épp ott koccan a kocsit, ahol ülök, a betolakodó átcúszik a másik sávba, de az úttesten marad. Úgy csinállok, mintha nem szarnám össze magam, főleg attól félttem, hogy a másik visszajön és lesodor bosszúból, de azt hiszem speciális rendszámunk van, nem mer harcba szállni. Nem akartam szó nélkül hagyni. Kemény anyagból készült, mondom, mármint az autó. A sofőr hallgat, aztán azt mondja, da. Mondjuk, gondoltam magamban, mikor már biztos volt, hogy ennél több mondanivalót nem oszt meg velünk, nem taglalja, hogy ez még az az évjárat, amikor harcokosiacélból készült a karosszéria, nem, most már biztos, marad ez a da, végülis ez a lényeg. Végülis ez is egy dialógus, egy Tarkovszkij-filmben ez tíz percet biztos lefed, de a Tarkovszkij-filmben mégsem mi vagyunk a szereplők. Az Inosztrannaja Lityeratura szerkesztősége volt a következő állomás. Nem szerkesztő kinézetű emberek fogadnak, hasonlóak az írószövetség vezetőihez. Ezt végig kell csinálnunk, mert delegáció vagyunk, ez az első osztályú jegyünk ára. Másnap Kazany, vezetőnk szülővárosa, Tatárország fővárosa. Tatárország? Kicsit úgy érzem magam, mintha a János vitéz egyik jelenetében csúsztam volna bele. Helyi repülőjáraton megyünk. Aki nem utazott még olyanon, nem hiszi el, hogy ilyen gépek még léteznek, s ha léteznek, fel tudnak szállni, s ha fel tudnak szállni, többnyire fent is tudnak maradni, mintha a közlekedési múzeumból lopták volna ki. Minden lemez remegett rajta, az utastérben olyan huzat volt, hogy sajgó dobhártyával érkezünk a tatár fővárosba, ami világszerte arról híres, hogy ott járt egyetemre Lenin.

Lenin olyan a szovjet embereknek, mint a magyaroknak Petőfi. Mindenütt járt, és ha összeadjuk az itt és ott eltöltött időt, biztosan legalább két emberöltő jön ki. Ahol meg nem járt ez a nagy hős, ott minimum egy szobor hirdeti a virtuális jelenlétét. Oroszországi útjaim során megtapasztaltam Lenin színváltozását. Ahogy egyre keletebbre mentünk, az amúgy is ferde vágású szemek egyre ferdébbek lettek. Amikor Grúziában láttam, az orra nagyobb volt. Ezeket a multinacionális hősokeket minden nép megpróbálja domesztikálni, otthonossá, magához hasonlatossá alakítani. Itt vágott szemű Leninek voltak. Megnézzük a várost, bemegyünk a helyi Kremlbe, vezetőnk elmeséli, hányszor és hány ezer helyi lakost mészároltak le a cári invázió során az oroszok. Retteggett Iván például kardélre hányta szinte a teljes kazanyi polgárságot, mikor meghódította a területet, állítólag a gyönyörű tatár hercegnő, Szüjümbike miatt, aki ahelyett, hogy odaadta volna a szüzességét a cárnak, levetette magát a cár által épített toronyból. Milyen lehet, fut át rajtam a gondolat, a honfitársaim gyilkosainak fennhatósága alatt élni, s hogy hány ilyen nép van ebben a gigantikus országban. Aztán eszembe jutott a ki-egyezés, hogy Haynau rémuralma után mégiscsak utat talált a nemzet, hogy kibéküljön a forradalma vérbe fojtóival, s végül jószágos atyaként tisztelje Ferenc Józsefet, ezt az unalmas, szellemtelen frátert, vagy Kádárt, alig néhány évvel a vérengzések után mindenki jót akaró vezetőnek fogadta el, **megbocsátottak neki, mert élni kellett,** s ennek ez a megbocsátás volt az ára.

Este vendéglátónk szüleinél vacsora. Fenséges ételek, elképzelni nem lehetett, honnét szereztek be és vodka. Még mindig alkoholinség volt, a vodka nagy kincsnek számított. Egyetemi tanárok, rendes emberek. Szűkösen élnek, az átlag magyarokhoz képest is szegények. Egy üveges szekrény van az étkezőasztal mögött. A fiuk verseskötetei, fontosabb publikációi, néhány fontos kép, amikor ez a fiú híres művészekkel van lefényképezve, fényképes interjú egy napilapból, idegen nyelvű megjelenések. Íme, az én fiam, gondoltam. Ritkán látják, évente, néha évente sem.

A szálloda a hatvanas évek félreértelmezett modernjében épült vasbetonkocka. Bemegyek a szobába, ahogy felkapcsolom a villanyt, bogarak hemzsegnek a linóleumon, aztán a fény elöl iszkolnak a résekbe, az ágyon nem találok, nem merem lekapcsolni a villanyt, félek, ébren vagyok, arra gondolok, lehet, hogy patkány is van, a patkányoktól irtózom, attól félek, elalszom és elkezdik rágni a lábamat, olvastam gyerekkoromban egy ilyen könyvet. Másnap újra a városba. Muzulmánok laknak itt, persze a szocializmus által megtépázott közösség. A kommunizmus eszméje harcban állt a próféta üzenetével. A próféta a múlt szava, Lenin szava a jelené és a jövőé. A világon minden muzulmán városban van valami hasonló, minden sarkon, minden kávézó mellett kisebb nagyobb csoportokban férfiak lógnak. Állnak, vagy ide-oda lötyögnek. Nem látszik rajtuk, hogy bármit is akarnának csinálni. A legszebb mecsetekbe megyünk be, mezitláb vastag keleti szőnyegekben, megengedik, az egyik imán beszél is nekünk, mesél a szőnyegek származásáról, az épületről, a színekről, s néhány szimbolikus dísrről. A koszból, mocsokból, amit egy vidéki szocialista város produkálni tudott, onnét belépni ide, tényleg olyan

volt, mintha máris a mennyországba értünk volna, hogy ott ez a gondosan felöltözött imám, maga Mohamed, s ha kicsit előrébb megyünk, talán még Allah is odalép hozzánk.

Délután vissza a repülőtérre. A beszállás nem úgy van, mint a Ferihegyen. A repülőnk nem akkor indul, amikor írva volt, a helyek száma a töredéke annak, ahányan jegyet váltottak. Amikor hirtelen megszólal a hangosbemondó, hogy itt a gép, a vezetőnk ránk kiált: fussunk, és futottunk ki egy üvegajtón vagy száz más utassal, akik állatokat és terményeket cipeltek, de még így is fürgébbek voltak nálunk. Mi nem férünk fel, ez egyértelműen látszott, túl sokan előztek meg, mikor a vezetőnk felkiáltott: Gyelegácia. Az orosz világban voltak ilyen varázsszavak, ez olyasmi, mint a mesében a szezám, szezám tárulj, mert láss csodát: az állatokat és terményeket cipelő helyi lakosság utat engedett nekünk, s mi az ő sorfaluk között egy vékony sávon, akárha vörös szőnyegen mennénk, felszálltunk a repülőgépre.

Az orosz helyi járat után a Malév gépe olyan volt, mint valami futurisztikus luxusjármű. Ha a csapkodószárnyas Moszkva - Kazányi járat nem esett le, ez ha akarna sem tudna leesni, gondoltam, mikor repültünk hazafelé, s bár nem vált veszélytelenebbé a légi közlekedés, mint indulásomkor volt, de én többet mégsem féltem a repüléstől.

Egy röpké úttól eltekintve, **amikor megismerhettem a szétdúlt birodalom működését, a seftelő azeri és csecsen maffiózókat**, a rubel teljes szétzúllását, amikor egy dollárért végigmutatta egy egyetemista a Kreml templomait, amikor néhány dollárért egy klasszikus lemezkollektiót lehetett vásárolni, amikor megjelentek a lerobbant zsigulik és moszkvicsok között a nyugati csodaautók, s az Arbaton kis százalékból trendi ruhába öltözött, amerikai cigarettát szívó korszerű alakok kezdtek el grasszálni, ettől a kilencvenegyes úttól eltekintve évtizedekig nem jártam Oroszországban. Abban az országban, ahol megtanultam, milyen érzés egy nagy nemzet állampolgárának lenni, hogy ott a legnyomorultabb alakokban is **mélyen gyökerezik a birodalmi öntudat**, ahol engem soha nem tekintettek másnak, csak egy provinciáról idevetődött barbárnak. Itt tanultam meg reálsan látni a saját hazámat, hogy mennyit jelent magyarnak lenni. A lázalmoktól, hogy a mi kultúránknál magasabb kultúra „nem létezik, hogy nálunk egy főre két zseni jut, hogy mi vagyunk és voltunk Európa védőbástyája, ezektől a gyerekkorban lenyűgöző meséktől végleg eltávolodtam, s olyannak láttam a hazámat, amilyen. Kicsinek, amit nem kell szégyellni. Azt hiszem, az életkudarok java visszavezethető a rossz szemléleti pozícióhoz, amikor az ember hamistudattal

hamisképzeteket vél magáról, s mindemiat illúziók karmai között vergődik, s képtelen azt elérni, amire a saját képességei alkalmassá tennék. A magyar gondolkodásban mélyen gyökeret vert, a majd egyszer valami csoda történik velünk, s mint a szegényember harmadik fia, végre elnyerjük jutalmunkat. Holott csak azt tudhatjuk elnyerni, amit a képességeink s a munkánk lehetővé tesznek. Az illúziók hajhászása lehetetlenné teszi a lehetséges cselekedetet. Ha mákonyos tekintettel a Csomolungmáról vizionálunk, hogyan is lenne érdemes megmászni a Kékest. Holott a Kékes megmászása közelebb visz a Csomolungmához. Örültem, hogy a rossz magyar jegyeim és a jó oroszjegyeim miatt végül is lehetőségem nyílt otthonossá lenni egy másik kultúrában. Ha egyszer odatévedünk, amibe nem születünk bele, hanem mi vándoroltunk oda, mindent másképp látunk majd. Másképp nézünk a saját értékeinkre, s másként viszonyulunk más kultúrák értékeihez, s mindez lehetővé teszi, hogy megőrizzük a világra való érzékenységünket, azt a nyitottságot, amivel egyedül érdemes, amivel egyedül lehetséges igazi élményekhez jutni, aminek révén nagyobb esélyünk van, hogy közelebb kerüljünk legmélyebb valónkhoz.

Évtizedek teltek el, s ez a kulturális otthonosság lassan emlékké lett. Megkopott bennem a nyelv, elkorhadtak a régi kapcsolatok. Változott a világ. Egy másik nyelv vált közvetítőnyelvvé, abba feccöltem, mint oly sokan, energiát. Végül, mint a felesége és a szeretője között dönteni nem tudó férfi, két nyelv közé hulltam a pad alá. Az újat nem sikerült jól elsajátítanom, a régit elfeledtem. Holott bármerre mentem a világban, az orosz nyelv foszlányai ütötték meg a fületem. Mintha az oroszok titkon immáron nem csak Közép-Európát, de az egész világot elfoglalták volna. Annyian vannak, hogy jut belőlük mindenhová, tényleg annyian, mint az oroszok. Az indiai egyetemen, a New York-i taxiban, egy lengyel színházban, Prágában úton útfélen, múzeumokban, tengerparton és házibulikon. Ahogyan a nagyapa mesélte, a háborúban, vodkától elbutultan rohmoztak, s ha elbukott az első sor, rögvést ott volt a második, a harmadik, a tömeg volt az erejük.

Milyen kár volt ezt a húsz évet kihagyni. Milyen rossz elveszíteni olyasmit, ami egyszer már a fejünkben volt. Hány tudás morzsolódik szét az emberben az évek során, mert nincs ideje elevenen tartani, mert teljesen mással kell foglalkoznia. Mit jelent a tudások életben tartása, gondolkodtam egyszer. A feladatok azt hozzák, hogy új tudásokhoz és jártasságokhoz kell jutni. Ezt senki nem kerülheti el, s az aktív befogadás önkéntelenül passzíválja a szükségtelet. Hiba és tényleg sajnáltnivaló, ha valami elveszett? Ez tulajdonképpen az

új és a régi küzdelme. S mit jelent, ha a régi gyúri maga alá az újat? Ha a műemlékeket őrizzük teljes erőből, minden pénzünket ráfordítva, akkor hogyan maradna idő arra, hogy a saját környezetünket megépítsük, ha örökösen a kultúra archiválásával törődünk, kényszerűen elhanyagoljuk a ma kultúráját. Arány, gondoltam, arány, de valójában preferencia is. Nem hanyagolhatom el a gyerekeimet a szüleim miatt, meg majd megkérdezem a szüleimet arról, ami tudni akarok, később, ha majd ráérek, még lesz idő elmondaniuk. Aztán végül odajutunk, hogy nem. Ez a szülő meghal, mielőtt azt a néhány fontos mondatot elmondta volna. Egy kulturális hagyaték, amit állag szinten sem óvtunk, az idő martaléka lesz, amit már újraépíteni nem lehet, s a tudás, amiről azt gondoltuk, ha lenne pár hónap, fel tudnám eleveníteni, szertefoszlik, mert a pár hónapból először fél év, aztán egy év, majd már olyan hosszú idő lesz, ahonnan erre a tudásra rálátásunk már nem vagy alig lesz.

Így készültem huszonevvel később egy moszkvai útra, tudás- és otthonosságvesztesként. Utolsó pillanatban egy középhasaladó tankönyvből megpróbáltam előcsiholni a valahai nyelvismeretet. Könyvfesztivál, a Gyerek oroszul. Páreny. Megérkezem, mások már korábban kint voltak, éjszaka van, a reptérről bevezető úton még mindig hömpölyög a tömeg. Moszkva nem hal ki éjjel. Valakik mindig mennek benne valahová. Nem kell félni, mondta a sofőr, félig magyar, félig orosz, de már itt él jó ideje, neki húsz év Magyarország után ez lett az otthonosság. Itt mindig van kihez fordulni, magyarázza, ha veszélybe kerül. Másnap egy ismerős fickóval futok össze, ő is tagja az ideutaztatott magyarok csapatának. Kialvatlan. Mi történt, kérdelem. Hosszú volt az éjszaka, mondja, hogy van egy Igor nevű fickó, na, vele mentek el egy helyre, aztán az felhívta Oleget, aki jött fekete autókkal, kettővel, és akkor egy csapat element, azt már nem tudja, hol volt, valami menő helyre, kurva sokan voltak, mindenki be volt löve, elektronikus zene üvöltött, verte mindenkibe bele a ritmust, mint bárhol a világon, de valahogy az itteni ritmusnak van egy sajátos keménysége, tényleg nem térhetsz ki előle, ha kitérsz, akkor egy kurva erő, dob vagy basszus visszaránt. Nem szabadulhatsz. Olegnek nagyon sok pénze lehet, vagy épp akkor kapott, nem tudja, de ő fizetett mindent. Voltak félmegtelen táncosok, egy galériaszzerű üveg-talpazaton táncoltak, az emberek fölött, meg ráhasaltak a fejed fölött az üvegre mellet. Aztán persze, hogy menni kell, mert **valami csecsenek kérdeztek Igortól valamit, az meg feltehetőleg rosszul válaszolt**, szóval épp nem azt, amit kellett volna. Persze ez nem olyan, mint egy kvíz-műsor, senki nem tudja, hogy van-e ilyenkor jó válasz. Kirohantak, a csecsenek utánuk. Elkapták Igort és elkezdték ütni-verní, mondta, s akkor ő is beszállt meg Oleg is, verekedtek úgy negyven perccel, aztán valami rendőrszírénahang, és akkor minden megváltozott. Beültek a fekete kocsikba és így került haza. Ja, ez nem nagy szám, tulajdonképpen, ha most visszagondol, bár a pia miatt homályosak az emlékei, egy hete van itt, s minden este ez van.

A város nyugodt, senki nem gondol arra, hogy éjszaka bűnözők lepik el a bárókat és szórakozóhelyeket, s ha kell, ütök-verik egymást. Hogy mindaz, **amiről Pelevin vagy Szorokin ír, nem a fantázia szüleménye**, hanem szintiszta realitás. Persze, ki a bűnöző? Egy olyan országról van szó, ahol ezt senki nem tudja eldönteni, hisz **magában az államapparátusban is gyanús múltú, s pláne gyanús jelenű fickók ülnek**, olyan mérvű a korrupció, a hatalommal való visszaélés, hogy valójában nincsenek nem sáros emberek. Ki találna itt egy igaz embert? Talán Putyin nem bunyózik az éjszakai bárók előtt, de ki merné érte tűzbe tenni a kezét? Senki, legfeljebb az, akinek kötelező.

Kik lehetnek, gondolom, amikor a Novij Arbaton araszoló kocsisort nézem, akik ezekben a lesötétített autókban ülnek? A legtöbbet nem a tulajdonos vezet, annyi látszik, hogy elől sofőr és hátul az utasok. Elmegyek egy parkoló mellett, ott még fekete autók mellett várakoznak a sofőrök. Mit csinálhatnak az utasok késő éjjel? Hol vannak, mivel töltik az időt? Nem tudtam, de az **biztos, hogy nem a Hattyúk tavát nézik az operában**. Egész este és éjjel hömpölyögnek a lesötétített, láthatóan méregdrága autók, többnyire óriásiak. Számolom, hányadikról gondolhatom azt, hogy ez egy egyszerű moszkvai lakos kocsija, Minden tizedik, huszadik. De ki állíthatja, hogy azért, mert neki egyszerűbb kocsija van, egyszerű moszkvai polgár. Dollármilliók csúsznak el mellettem. Ijesztő ez a másik világ, ijesztő, mert nem tudok róluk semmit, titkos része a társadalomnak. Nem besúgók és titkosszolgálati emberek, akiket a diktatúra évei alatt kiismerhettem, hanem olyanok, akik kialakítottak egy teljes másik világot, sajátos törvényekkel, és elfoglaltságokkal, **körbepártásva rubelmilliárdokkal**, s a bástya mögötti életbe nem engednek belátást. Viszont nem lőnek az utcán, gondoltam, ez is eredmény, egy régi barátom azzal riogatott, hogy puskavégre kapják az embereket, hát nem. És nem a világ legdrágább városa. Igaz, egy magyar számára ma már minden külföldi város méregdrága, de nem Moszkva a legdrágább. Moszkva egy a drágák közül, s mert valaha olcsó volt, a drágasága most drágábbnak látszik a valódinál.

Nézem a járókelőket az Arbaton. Ezek már nem olyanok, mint a régi moszkvaiak, ezek már nem olyanok, mint az oroszok. Az utcán nem kell tüszögögni a krasznaja moszkva szagától, finom parfümök párállnak. A ruházat, ahogyan Párizs lelegegánsabb kerületeiben. Mintha a legfrissebb divatlapokból keveredtek volna egyenesen az orosz utcára. A beszerzéshez nem kell messzire menni. A hajdan elszovjetesedett GUM most a legpazarabb pom-pában tündököl, a régi igénytelen boltok és árukinálat helyett a legdivatosabb márkák boltjai, akárha New Yorkban a SoHo-ban járnánk. Fény és szemfényvesztés mindenütt. A plakátokon nem Viszockijt vagy Okudzsavát hirdetik, hanem egy a nyomdokaikba lépő (legalábbis ő azt állítja magáról, hogy a nyomdokaikba ő lépett), Alexander Rosenbaum nevű érzélgős gitáros énekest, aki olyan dallamokat csíhol, amelyektől ez a mai eltaknyosodott orosz szív meg tud szakadni. A Kreml felől jövök, kanyarodok ki a Vörös térről, a kivezető út mellett Sztálin-, Lenin- és Putyin-hasonmásokkal fényképezkedhetnek a diktatúrát viccesnek tartó nyugati turisták. Arrébb orosz népi mintás toy-toyok és kiabáló turistavadászok. Városnéző buszok várják a tömegeket, persze nem olcsón, az egydolláros városnézés már a múlté.

Másnap megérkezik Jurij, egy régi haver abból az időből, mikor Leningrád mélyvilágával ismerkedtem. Elköltözött Voronyezsbe. Vasöntőben dolgozott, aztán megsérült és áttették az adminisztrációhoz. Kudarcos költő, de nem kellemetlen ember. Azzal szórakozik, hogy könyvfesztiválokra odaugrik egy-egy híres íróhoz és lefényképezti vele magát. Verseket ír, folyamatosan beszél, ha kifáradok az oroszban, átvált angolra. Azt mondja, ott, ahol lakik, mindenki kommunista, csak ő meg pár barátja nem, s hogy vannak ilyen orosz városok, ráadásul, bújtatott kommunisták, már nem látzik rajtuk, **de ugyanaz a rendszer működik, mint harminc éve**. Áldozatnak tekinti magát. Azért nem járhatott egyetemre, mert miattuk, s most is rászáltak. Nem annyira nyírják, mint Jeszenyint, akiről mindenki tudja, hogy nem öngyilkos lett, hanem a Cseka legényei kivégezték, mert ki lőné épp előlről homlokra magát. Mondom neki, hogy tudod mi volt Majakovszkij utolsó mondata az öngyilkossága előtt, jutott eszembe a régi vicc. Na, mi,

kérdezte, mondom, hogy Elvtársak ne lőjete. Nem nevetett, nem tartotta viccesnek, mert azt gondolta, az avantgárd nagymestere, aki a rossz nyelvek szerint a verset sorra fizetnek elve miatt alakította ki a sajátos tördelt versformát, hogy ez a legendás fickó, tényleg pont ezt mondta a rátörő belügyes pribékeknek, hogy elvtársak ne lőjete, s még talán a vörös útlevelet is meglengette. A Patriarsije prudi mellett vagyunk, elmentem oda, kíváncsi voltam erre a Bulgakov-emlékhelyre, aztán a lakását is megnéztük, s ő közben **beszél, a birodalom széteséséről, a moszkvai gazdagságról, s arról a kegyetlen szegénységről, ahogyan a vidéki oroszok élnek**, például ő is, holott ő egyedül él, nem kell gondoskodnia senkiről, nem iszik. Nem rossz egy egész életen át egyedül, kérdeztem, mire ő először mondott valamit őszintén. De, kurva szar, de senki nem akar egy vasgyári alkalmazottal összeköltözni. Legalábbis abban a városban. Ráadásul, mindenki tudja, hogy költő, és a nem híres költő rosszabb, mintha nem lenne valaki egyáltalán költő. Éjjel visszautazik, nincs pénze szállodára, meg másnap dolgozik.

A városban úgy keverednek a szocializmus és a cári világ maradványai, mintha különböző kártyapaklikat pörgettek volna egybe. A sztálinbarokk házak ma már műemléknek látszanak. Tele szocreál műalkotással, szobrokkal, plasztikákkal, reliefekkel, domborművekkel, nem is lehet tudni, mikor feccölt az állam ilyen sokat a művészetbe. Talán soha. **A Kreml egyik tornyán a régi orosz címer, a másikon a vörös csillag**. Ennek kettősségnek és a mérhetetlen gazdagságnak a fúziója ez a birodalmi főváros. A szocreál építészeti realitás az utcákon. A gigantikus sugárutak, amelyek létrejöttét az általános iskolai oroszkönyvekből mindenki ismeri, hogy arrébb tolták a házsorokat, ráadásul éjszaka, úgyhogy a szovjet ember, helyesebben szovjet embertípus egyszer csak arra ébredt, hogy a sikátorok helyett, amikor belátott Ivan Ivanovics és Szergej Szergejevics lakásába, szóval ehelyett reggel, mikor félálmosan kikukkantott az ablakon, tengernyi flaszter tárult a szeme elé, sokszávos utak. Tulajdonképpen **a világ elnépmesésítése, a munkával létrehozható csodák világa volt a valahai Szovjetország**. Az öreg néniknek segítő Timurok, a tört sín mellett nyakkendőjükkel vonatot megállító pionyér Avroszimovok, a férfiak helyett rendet vágó, traktort vezető szovjet asszonyok, s persze a frontokon hősiiesen harcoló férfiak világa. Minden csodával volt határos, és minden persze ehhez mérten tényleg gigantikus volt. Gigantikus erőművek, gigantikus gyárak, gigantikus utcák, gigantikus lakótelepek. Mintha a rendszer létrehozói körülnéztek volna a világmindenségben, s kiadták volna ukázba: a legnagyobb nál is nagyobbat akarunk. Most ez vesz körül bennünket.

Tüntetés készül, mindenféle rendőrautók és rendőrök. Soha nem láttam ennyi rendőrautót egyszerre. Olyan szintű a készültség, hogy egy hadsereg sem tudna bármit is tenni a fennálló rendszer ellen. Átlag moszkvai civilek számára, akik nem akarják elfogadni, hogy újra megválasztották a régi polgármestert, az ő számukra a rendbontás teljességgel lehetetlen. Mi a baj a régi új polgármesterrel, kérdelem Jurijt, a fordítót. Vendégségben vagyok náluk, vodkát iszunk. Azt mondja, Kárpátjárja helyezték ki a hatvanas években tanítani, senki nem tudott oroszul, ezért tanult meg magyarul. Utalt egy lányra, aki akkor még fiatal volt. Mi a baj vele? Azt mondja, végül is semmi. **Ja, persze korrupció. De ki nem korrupció?** Aki nem az, az most szeretne épp azzá válni. Vagy beilleszkedsz és integrálsz az egymásnak fizetők rendszerébe, vagy véged van, s a vég, félreértés ne essék, bárkit elérhet, bárkit megtalálhatnak holtan egy utcáson, s bárki találhatja magát börtönben, ehhez nem kell törvényeket és alkotmányt módosítani.

Kérdezem a rendőrt, hogy milyennek látja a helyzetet, lesz-e csetepaté. Elneveti magát, hogy nem, itt legfeljebb a rendőrség tudhatna olyat csinálni, de ők nem fognak. Kedves velem, mindent elmagyaráz, nem kell tőle félnem. Valaha olyan volt a birodalom, hogy mindenki egyenruhában járt, az utcát az egyenruhák jelenléte határozta meg. Már nem. Az oroszok is civilek lettek, s akin meg rajtamaradt az egyenruha, az már nem olyan, akitől félni kell. Megyek tovább, visszajövök, mondom neki, este. Nem érdemes, mondja, de ahogy gondolja. Nem volt érdemes, de ezt akkor még nem tudtam. Múzeumba mentem, hogy lássam, miféle kincseket halmozott fel ez az ország. Előttem a Puskin nemzetközi anyaga, először a régiek. Hát, az mégiscsak furcsa, hogy itt van például a Laokoón csoport, az most hogy van, meg a tövishúzó, meg a Gall harcos és sorolhatnám a kedvenc görög-római szobrokat, s aztán egy egész teremnyi Michelangelo. Mi történik itt, töröm a fejem, majd a feliratokból kiderül: itt jószérével semmi sem eredeti. Amíg az amerikaiak bármit megvásárolnak, amire szükségük van, az oroszok bármit lemásolnak. Ők előbb másoltak, mint a kínaiak, igaz, a kínaiak nagyobb hatásokkal.

Másolatok, ha nem tudom, hogy másolatok, akkor ezek a szobrok szépek? Csak az eredeti lehet szép, vagy épp olyan az is, amit mikromili pontossággal lemásoltak? A világ az eredetiség megszállottja, ugyanakkor egyre inkább másolatok veszik körül. Másolat a firenzei Dávid, a római Marcus Aurelius, másolat másolat hátán. Mi teszi műalkotássá a műalkotást? Erre az alapkérdésre sem tudom a választ, ugyanakkor elkedvetlenedek, mikor a feliratban azt látom, ez is replika és az is. Milyen kár, pedig, ha nem az lenne, tényleg tetszene. Pierre Székelytől kérdeztem, hogy szerinte a másolat ér-e annyit, mint az eredeti, mármint esztétikai szempontból. Kapásból rávágta, hogy miért ne. Egyáltalán nem látszik a különbség. Az eredetiség megszállottja vagyok, hisz oly kevés, ami originális, de ami originális és valaki lemásolja, az miért ne hordozná magában az eredetiség erejét? Fontos az eredeti kéz érintése? Nem tudom, megyek tovább. A büfében megállok, egy német akar valamit angolul kérni. A kiszolgáló úgy tesz, mintha nem venné észre. Nem tud angolul. **Moszkva nem tud angolul**. Gyümölcslevet akar vízzel. Mondom a nőnek Szok sz vodoj. A nő dühösen odateszi a férfi elé, szok i voda, mondja, hogy egy kicsit neki is igaza legyen. Egy asztalhoz ülünk. Azt hiszi, orosz vagyok. Jó, mondjuk, egy szót se tud, vele nem nehéz elhitetni. Kiderül, hogy katolikus pap és gyakran jár Moszkvába, a barátaihoz. Kis katolikus sejt a nagy pravoszláv tengerben, kérdelem. Nem, mondja, az ő barátai török katolikusok. Török katolikusok, kérdezek vissza, az meg milyen, fából vaskarika. Címet váltunk, mint annyiszor, annyi emberrel, majd pár nap múlva elvesztjük, s legfeljebb annyi marad, hogy volt ott egy katolikus pap valami német városból.

Megyek kifelé a másolatok házából, tovább a vegyes stílusú város utcáin. Novij Tretyjakov, igen egy undorító szocialista irodaház, amibe beletették a forradalomtól napjainkig a hivatalos és nemhivatalos művészet produktumait. Valaki mondta, hogy fantasztikus, mármint látni, hogy melyik szintéren mi zajlott. A húszas években ez még nem vált ketté. A húszas évek még hozzák az avantgárd gáttalan kreativitását. Azt a lenyűgöző teremtő és átalakító kedvet, ami ezeket a művészeket mindenek fölött jellemezte. Új művészet, új társadalom, új ember, aminek ők mindenestől a hívei voltak, holott persze már akkor is zajlottak a kitelepítések, az ellenség fizikai megsemmisítése, mert az egy nagy tévedés, hogy Lenin alatt kesztyűs kézzel bántak volna a másképp gondolkodókkal. Aztán az évtized végére eltűnnek az ismert alkotók, **nincs már Malevics, Goncsarova, Larionov, Rodcsenko és Tatlin, nincs már Kandinszkij és Chagall**, a szobrokon és a vásznanon egyre inkább megjelennek a munkások, munkásnők, az új világot építő értelmiségiek. Maga a szocreál személyesen, s ami e mellett a hivatalosan támogatott stílusztika mellett látható, az úgynevezett tiltott vagy alternatív művészet nem több, mint nagyon esendően az épp aktuális kor nemzetközi trendjeinek visszatükröződése. A nemhivatalos épp olyan, mint bárhol a divatos modern. Egyszer azt érzem, az igazi más milyenséget a hivatalos művészet hozza. Az irgalmatlan erős giccses pátosz, a hihetetlen technikai tudás és még valami: látom a festőt, amint retteg, ha nem sikerül a mű, követheti az ellenséggel nyilvánított művésztársakat a Gulágra. Szégyenkezve jövök el, masírozok az igénytelen épületek között, kigyulladnak az esti fények. A világítás játéka eltakarja a nappali szürkeséget.

Utolsó nap. Készülődök. Mit gondoljak erről a második világról? Milyen lett? Láthatom, hogy milyen, vagy csak rávetitek képzeteket és tévképzeteket? A nemtudás könnyen alakítja egyértelmű véleményé az, amit érzékelünk, a nemtudás képes a legkönnyebben megképezni a vélekedést. Az én nemtudásom most kiállított egy közhelyes bizonyítványt: gazdag, köztörvényes és állami bűnözőkkel tarkított világ, **a jólétözött és elnyugatosodott Moszkva világa, ahol még mindig mindent áthat a központosított fegyelem**. Azt hiszem, ebből a távlatból minden igaz, s közelebb lépve persze semmi sem. Keresem, mi az a mozzanat, ami minden távlatból igaz lehet. Megyek a repülőterre, a sofőr meséli, hogy szakítania kellene a barátnőjével, mert tulajdonképpen már nem szereti, csak nem tudja, hogyan tegye. Tanácsot adok neki, hogy ne húzza-halassza, holott én is olyan vagyok, hogy mindig mindent húzok, és mindent halasztok, de okuljon belőlem, a fájdalommentesítéssel mindig csak fájdalmat okozok. Holnap, mondja, ma még nem tudom, aztán megmutatja az i-phone-ján az új lányt, ott ismerte meg, ahová gyűrni jár. De ez a lány nem olyan üres, mint általában azok, akik gyűrni járnak, én is láthatom az arcán, ugye, kérdezi. Aha, mondom, bár nem látom. Reptéri váró, ülök egy kávézóban, várom a gépemet, életem legdrágább teáját szürcsölöm. Azt hiszem, írom valakinek levélben, itt részben otthon vagyok, aztán zárójelben hozzászemelem: de egészben nem. Aztán hallom bemondják a járatot (nemer 2468), gyors fizetés. Megyek.